

A LENGYEL REFORMÁCIÓ DÖNTŐ ESEMÉNYE*

A Varsói Konföderáció 1573-ban

A reformáció vallási mozgalom. Célja, hogy az ember életközösségét Istennel a Jézus Krisztus megváltó művébe vetett hitre alapozza. A hit dinamikus — magával ragad másokat. Szellemi mozgalmat indít meg a meglévő egyházi intézményben, s ha ez az intézmény nem veszi fel magába, új egyházi szervezetek kialakulására kerül sor. A reformációt kísérő társadalmi és kulturális mozzanatoknak kétségtelenül megvan a maguk jelentősége, de ezek másodlagos értékűnek minősülnek. A szervezett formát öltő mozgalmaknak jogi elismerést és védelmet kell nyerniök, különben a társadalmat vagy az államot felbomlasztó tényezővé válnak.

A reformáció hívei éppen ezért a *jogi védelem* elnyerésére törekedtek a 16. századbeli Európa valamennyi államában. A reformáció ügye még nem nyert szabályozást a korabeli nyugati Egyházban, de ez előbb vagy utóbb várható volt, s éppen ezért az 1520—60 közötti negyven éves időszakban bevezetett jogi szabályozást ideiglenesnek tekintették.

A Konföderáció létrejöttének okai

A Varsói Konföderáció különleges jellemvonása volt az a tény, hogy a tridentini zsinat után fogadták el, vagyis akkor, amikor a katolikus egyház a reformáció kérdésében már döntött, meghatározta hittételeit és elítélte a reformáció tanításait. Az erősödő ellenreformáció korában (a jezsuiták megjelenése Lengyelországban, a tridentini zsinat dekrétumainak elfogadása a király által 1564-ben, a katolikus párt megalakulása a Szejmben 1565-ben) a reformáció védelemre szorult s a vallási türelem elfogadtatására törekedett.

1572 elején meghalt a Jagelló-dinasztiából származó utolsó lengyel király, *Zsigmond Ágost*. Ezt (a nemesség által) választott királyok kora követi. A lengyel koronára két jelölt tartott igényt — Ernest Habsburg főherceg és Valois Henrik herceg. Fegyveres összecsapások veszélye fenyegetett, mert mindkét jelöltnek voltak hívei.

A Varsói Konföderáció tehát nemcsak a vallási türelem kérdésére terjedt ki. Arra volt hivatott, hogy biztosítsa az állam (a nemesi köztársaság) békéjét, rendjét és védelmét, az igazságosságot, az egyetértést a királyválasztásban, garantálja a nemesi jogok elismerését a király részéről s ünnepélyes fogadalmat vegyen ki tőle, hogy nem hirdet közfelkelést a Szejm határozata nélkül. A Konföderáció kilátásba helyezte, hogy büntetéssel sújt mindenkit, aki „a királyválasztáson zavart kelt“.

* Megjelent a *Theologiai Szemle* 1974. 1—2. számában, 21—23; fordította dr. Forintos György.

Ehhez hozzáfűzték a határozat egyik pontjaként: „Mint hogy pedig a Köztársaságban in causa religionis christianae nem csekély a dissidium (egyegetlenség) avégből, hogy nehogy ezen okból az ártalmas seditio (viszály) elharapozzék, közösen ígéretet teszünk egymásnak „pro nobis et successoribus nostris, (a magunk és utódaink nevében) hogy a békét egymás között megőrizzük“. A Konföderáció tehát az akkori uralkodó osztály, a nemesség egyezsége volt arra nézve, hogy a hit kérdései nem válnak testvérharc okává. Annak, hogy a vallási türelem problémája ilyen megfogalmazást nyert és azt beiktatták a nemesség többi követelése közé, taktikai jelentősége volt. A rendi előjogok védelme ugyanis egyesítette a mindkét felekezeti nemességet, s a Konföderáció elvetése a többi „szabadságokat“ is vitássá tette volna.

Felvetődik a kérdés, mikor hivatkoztak a reformáció szószólói jogaik védelmében első ízben e dokumentumra? Erre mindenekelőtt a Valois Henrikkel folytatott tárgyalások folyamán került sor. Rávetette ezekre árnyékát a Szent Bertalan-éj (1572. VIII. 24.). A vallási türelem követelményének hangoztatása tehát jogos volt. Ilyen körülmények között a lengyel protestánsok teljes határozottsággal követelték, hogy a felekezeti béke kérdését is vegyék fel a Henrikkel elfogadtatandó cikkelyek közé. Ez lett a második cikkely, amely így hangzik: „Mint hogy a nemes Korona országaiban a lengyel, litván, ukrán, lett és más nemzetek körében nem csekély a dissidentia in religione, egyes neves hazafiak — figyelembe véve, hogy a vallási egyenetlenség vagy szakadás viszálykodásra és zavargásokra vezethet —, külön konföderációban kölcsönösen megerősítették, hogy in causa religionis a békét megőrzik, amit Mi is megígérünk, hogy mindenkor maradéktalanul megtartunk“.

A protestánsok erőfeszítéseit látva, aktivizálódtak ellenfelei itthon és külföldön. A jog alkalmazása sokban függ értelmezésétől, s a Konföderáció dokumentumaiban voltak homályos pontok. A katolikus hitvitázók a Konföderációban csak olyan törvényt láttak, amely a békét csupán a trón betöltetlenségének idejére szavatolja. Ezzel kapcsolatban a Konföderáció következő kitételére hivatkoztak: „... a királynélkülség veszedelmes ideje alatt“. Az ilyen értelmezés lehetőségére utalhat az a tény is, hogy a Varsói Konföderáció kezdeményezői évről évről *Firlej* és *Jakub Niemojewski*, de másrészt a püspöki kar képviselői: *Karnkowski*, *Krasinski*, *Myszkowski* és *Konarski* püspök, s *Uchanski* primás voltak.

A protestánsok viszont a Konföderáció következő fordulatával érveltek: „... közösen ígéretet teszünk egymásnak pro nobis et successoribus nostris“ (a magunk és utódaink nevében). Ebben az időben lépett fel *Hozjusz*, akinek latin nyelvű felhívását *Stanislaw Reszka* fordította lengyelre. *Hozjusz* dogmatikai kifogásokat emelt: a reformáció megsemmisíti az Evangéliumot, elveti a szentmisét, szétszakítja a kereszténységet, a királyt felmenti az Egyház védelmének kötelessége alól. Ezen kívül társadalmi jellegű érvekre is hivatkozott: a Konföderáció anarchiát teremt, elfogadja, hogy ugyanabban az országban Krisztust és az Antikrisztust megtűnjék egymás mellett.

A tapasztalt hitvitázó, *Dymitr Solikowski* püspök helyeselte a belső béke fenntartására irányuló erőfeszítéseket, de jogi kifogásokat hozott fel, mint hogy Lengyelországban három rend van — a király, a szenátus és a nemesség —, „ergo az interregnum idején semmilyen érvényes határozat nem születethet, mert nem volt király, a két rend moderátora“. *Solikowski* véleménye szerint a Konföderáció megbontja a hit egységét,

bevezeti az absolutio ab obidientia-t. (Az engedelmességtől való felmentés.) Mindenki „királynak“ képzei magát, s a királyt tennék meg alattvalónak. „Ha mindenki abban hisz, amiben akar, akkor az egész Köztársaságban nem lesz majd egészséget“ — írja. „Semmisítetek meg ezt a merész, ártalmas és meggondolatlanul kötött Konföderációt, ha nem akartok összeesküdni Isten ellen, a jog, az erény és saját szabadságotok ellen.“

Valois Henrik

A felhevült érzelmeknek ebben a légkörben kellett a reformáció szószólóinak küzdeniök a Konföderáció védelme alatt, hogy a választott király Párizsban elfogadja az előre megfogalmazott cikkelyeket. Franciaországban három pápai nuncius — *Salviati*, *Sefarino* és *Laureo* —, valamint a Guisek mozgósították erőiket ennek megakadályozására. A lengyel delegátusok közül a Konföderáció ellenzője volt Konarski püspök, Olbracht *Laski* és *Radziwill*. Konarski valamennyi cikkellyel szemben ellenséges álláspontra helyezkedett, míg *Laski* és *Radziwill* csak a türelmi rendelkezést ellenezte. Állhatatosan képviselték álláspontjukat a protestánsok: *Tomicki*, gnieźnoi várkapitány (evangélikus), aki „Piaszt“-király megválasztása mellett volt, *Andrzej Gorka*, miedzyrzeczi várkapitány, ugyancsak evangélikus és *Jean Zborowski* odolanóvi főbíró, református. Ez utóbbi, ismerve Konarski püspök álláspontját, a király jelenlétében lengyelül így fordult feléje: „Óvakodjatok tőle Lengyelországban és még itt Franciaországban is!“ Amikor pedig a király nem tudta rászánni magát a cikkelyek elfogadására, *Zborowski* kijelentette: „Et nunc-nisi it taceris, rex in Polonia non eris! (És most ha ezt nem tennéd, Lengyelország királya nem lennél!) A katolikus *Herbust* és *Zajomski* is a vallási türelem elfogadását sürgette a király részéről „propter bonum pacis“. Minthogy a francia udvar a reformációval folytatott harc ürügyén az összes cikkelyt vitássá tette, ami a Köztársaság alkotmányos rendjébe ütközött, még *Konarski*, *Laski* és *Radziwill* és *Zajomski* oldalára állt. Végül 1573. szeptember 10-én a király letette az esküt a cikkelyekre, *Konarski* püspök csendes tiltakozása mellett. Amikor *Henrik* megérkezett Lengyelországba, a küzdelem tovább folytatódott, sőt viharos jelenetre került sor a waweli székesegyházban, amikor *Firlej* a habozó királytól követelte, hogy újítsa meg esküjét valamennyi cikkelyre, ezzel a felkiáltással fordulva feléje: „Iurabis rex, promissisti!“ (Esküt fogsz tenni, király, megígérted!) *Valois Henrik* csak a vallási béke általános megőrzésére kötelezte magát. A protestánsok beleegyeztek ebbe. *Henrik* kijelentette, hogy megőrzi „inter dissidentes de religione pacem (A vallásban eltérő hitűek között békét). A király a koronázás alkalmával a cikkelyeket nem erősítette meg korábbi esküje ellenére. A cikkelyek hívei komoly vereséget szenvedtek. A koronázási Szejmen a cikkelyeket újból vitássá tették, mivel nem jött létre egyhangú egyetértés velük kapcsolatban a szenátusban és a képviselők házában, s a király megtagadta újbóli megerősítésüket.

Hogy a jogi védelemre szükség volt, bizonyítják azok az esetek, amelyekre *Henrik*nek az országból való elszökése után sor került. A második interregnum idején, 1574. október 10-én történt a krakkói Bróg (protestáns templom) első feldúlása, amelyet pedig *Zsigmond Ágost* privilegium-levele védett.

A közvélemény ráébredt a hangulat megváltozására, amit bizonyít a varsói kongresszus összehívása (1574. VIII—IX. hó). A kongresszuson Stanislaw *Szafraniec* elnökölt. Kazimierz *Warszewicki* (mazuriai), aki a koronázási Szejmen a legélesebben szembefordult a Henrik-féle cikelyek jóváhagyásával, most arra kényszerült, hogy térden állva kérjen bocsánatot. A kongresszus teljes terjedelmükben elfogadta a cikelyeket.

Báthory István

A jog az uralkodó eszköze, éppen ezért nagy jelentősége van személyének. A második választott király Báthory István volt. A Bathory családnak Magyarországon négy ága volt: három református és egy katolikus, s ez utóbiból származott István. 1573. szeptember 24-én írt leveleiben Báthory István biztosította XIII. Gergely pápát a római katolikus egyházhoz való hűségéről. Bathory azonban Erdélyben uralkodott, ahol a lakosság felekezeti összetétele vegyes volt (római katolikusok, evangélikusok, reformátusok, unitáriusok, görögkeletiek). Amikor Bathory 1571-ben Erdély fejedelme lett, esküt tett, hogy mindenkinek megengedi a szabad vallásyakoriást. A lengyel protestánsok ezért nem viselkedtek előítélettel vele szemben. Az Erdélybe küldött 13 főnyi lengyel követségben csak egy katolikus volt, Józef *Mniszech*.

Báthory 1576. február 8-án Medgyesen esküt tett valamennyi cikelyre, beleértve a felekezeti békét. A koronázáskor Karnkowski püspök nem akart nyilatkozni a felekezeti békéről, de a király úgy döntött, hogy ugyanolyan esküt tesz, mint korábban Erdélyben. Az eskü formulát személyesen kellett felolvasnia. Végül ugyanolyan esküt tett, mint Henrik. Nagy jelentősége volt annak, hogy a király rendkívül törvénytisztelő volt. Erről meggyőződhetnek a protestánsok. Az 1577. áprilisában kitört második krakkói zavargás alkalmával a király megbüntette a tetteseket és kiadta az ismert Ordinatíó-t, s ebben megfenyegette a „sive private, sive publicaerei, sive religionis etiam gratia“ (vagy magánosan, vagy a közügy vagy a vallás okából is) zavargásokat kezdeményezőket, hogy „sub poena capitis“ (fejvesztéssel) sújtja őket. Az Ordinatíó azonban csak Krakkó városára vonatkozott. Később a király hasonló mandátumot adott a vilnai főbirónak is, az ott kitört zavargások miatt.

Az evangélikusok nagyra értékelték Báthory törvénytisztelő magatartását. Erazm *Gliczner* 1598-ban írt „Appelacy“-jában megemlékezik arról az esetről, hogy amikor a király meglátogatta Brodnicát, a katolikus papok, tudva „hogy a templomban az istentiszteletet az Augsburgi Confessió szertartása szerint tartják, elmentek a királyhoz, hogy a templomot vegye el tőlük és rendelje el a katolikus szertartás szerinti szentmisét, akkor a megdöntött király erre nem volt hajlandó, mondván: 'Sinamus eos, habend obligationem nostram, quam frangere nobis non licet' (Megengedjük nekik, mert bírják eskünket, amit megszegnünk nem szabad)“. Hasonlóképpen Zarnowieci *Gregorz*, aki „Postylla“-jának első kiadását Báthorynak ajánlotta, megállapítja: „Különösen igen nagy könnyebbségünkre szolgál, hogy a Mindenható Úristen bölcs és derék Felséges Urat adott nekünk, aki nem zord szigorral, de szelídséggel kormányoz, s kegyes védelme és oltalma által mindenkinek megengedi, hogy lelkiismerete szerint békében merítsen vigaszt vallásából.“

A református prédikátor hivatkozik itt a Varsói Konföderáció tiszteletben tartására: „Bizonyíték erre a Korona és a Litván Nagyhercegség rendjei által közösen megkötött Konföderáció, amelyre Nagyságod esküt tenni kegyeskedett, mivel alattvalóinak békéjét meg akarja őrizni és békében kíván sokáig uralkodni.“

Báthory István határozottan támogatta a katolikus egyházat, de a törvényesség keretei között. (Egyetem létesítése Vilnában, Lettországbán.) Már Báthory uralkodása alatt megkezdte hitvitázói működését Piotr Skarga. A „Hét pillér“ c. vitairatában támadást intézett a református Andrzej Wolan ellen. Wolan válaszában emlékeztetett arra, hogy a lengyel nemzet Konföderációra lépett és elejét veszi az olyan vérontásnak, mint amelyre Nyugaton sor került. Skarga szemére vetette, hogy az eretnekek tüzzel-vassal való kiirtását sugalmazza, de ő (ti. Wolan) számít arra, hogy a király — aki esküt tett a vallási béke megőrzésére — féken tartja az ilyen túlkapásokat.

A különböző felekezetűek közötti béke kérdése újból a Szejm elé került. A reformáció hívei tisztában voltak azzal, hogy a jogaik védelmére hivatott Varsói Konföderációnak nincs „végrehajtási utasítása“. Éppen ezért lépéseket tettek a Konföderáció rendelkezéseinek végrehajtása érdekében. A végrehajtásra vonatkozó tervezetet első ízben még Báthory István uralkodása alatt terjesztették elő az 1576. évi félbeszakadt toruni Szejmen. A tervezet elfogadásával szembeszállt Bolognetti pápai legátus. A legátus az 1585-ös varsói Szejmen is ellenezte a végrehajtás rendezését és javaslatot nyújtott be az 1573. január 28-án hozott határozat érvénytelenítésére.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Báthory István uralkodása alatt, a törvényesség megőrzése ellenére, kialakulóban volt az a helyzet, amely III. Zsigmond idejében vált egészen éretté, amikor végleg kétségbe vonták a Varsói Konföderáció érvényét.

III. Zsigmond

Az olyan törvények gyakorlati bevezetését, amelyeknek nincs végrehajtási utasításuk, a velük szemben álló közvélemény meg tudja akadályozni. III. Zsigmond megválasztásakor a protestánsok már kisebbségben voltak, de még mindig kellett velük számolni. Erre mutatnak erőteljes fellépéseik az 1587. évi koronázási Szejmen, amelyekben követelik „a Varsói Konföderáció végrehajtását“. Az evangélikus Stanislavs Górká, poznanai vajda, még a nunciusnak az országból való távozását is követelte. Támogatta őt ebben Stanislav Szafraniec is. A helyzetet kiélezte az újabb krakkói zavargás (1587. május 8), ami arra vezetett, hogy a protestáns nemesség kongresszusra gyűlt össze Pokrzywnicében és újból követelte a Konföderáció rendelkezéseinek végrehajtását. 1587. júliusában folyt le a más vallásúak tanácskozása, Górká és Szafraniec részvételével, s célja azoknak a cikkelyeknek kidolgozása volt, amelyeket a királyválasztási Szejmen kívántak előterjeszteni. Tartalmuk arra mutat, hogy a protestáns tábor még erősnek érezte magát, de arra is, hogy a helyzet feszült volt. Követelték a protestáns lelkeszek sérthetlenségét, a prédikálási jog és az iskola-alapítási jog biztosítását.

A megerősödő katolikus tábor viszont nem akarta megengedni, hogy a reformáció műve jogi védelmet nyerjen. A király Oliwában esküt tett a „pacta conventa“-ra, valamint a „de tranquillitate inter dissidentes“-

sel (az eltérő hitűek közötti nyugalomért) kapcsolatos cikkelyekre. A protestánsoknak ez kevés volt, követelték, hogy a király tegyen esküt a végrehajtásra is, a katolikusoknak viszont már ez is sok volt, s tiltakozást nyújtottak be a vallási békére vonatkozó cikkelyek ellen. A protestánsok megpróbálták a Konföderáció végrehajtását keresztül vinni a koronázáskor. Még olyan erősek voltak, hogy a tárgyalások elhúzódása miatt el kellett halasztani a koronázás időpontját, de ahhoz már gyengék voltak, semhogy a Konföderáció általános megerősítésén kívül többet el tudtak volna érni. A koronázásra 1587. december 27-én került sor. A király esküt tett arra, hogy mindazt megtartja, amit a koronázási Szejm elfogad.

1588. január 7-én a másvallásúak a szenátusban javaslatot terjesztettek elő a Konföderáció megerősítésére. Igazságosságot követeltek az állami és városi méltóságok és hivatalok elosztásában, a tisztségviselők felesketését a vallási béke megővésére, az evangélikus házasságkötések elismerését és az attérésre kenyszerítés megtiltását. A tervezetet elvetették. A következő javaslat: „A Varsói Konföderáció végrehajtása és a vele kapcsolatos intézkedések“ azt mutatja, hogy a másvallásúak lemondtak a pozitív követelésekről és az erőszakkal szembeni védelemre szorítottak. Azonban ez a javaslat is megbukott. A helyzet minden bizonnyal nehéz volt, mert a másvallásúak újra és újra megújították indítványukat a reformáció jogi védelme érdekében. Az 1539. évi Szejmen Stanislaw Szafraniec, *Gostomski* és Jan *Sieniński* tervezetet nyújtott be „a zavargások megakadályozására“, de elutasították.

A protestánsok helyzete egyre bonyolultabbá vált. 1591-ben került sor a Bróg végleges feladására Krakóban, amire a király egyáltalán nem reagált. Heves vita bontakozott ki ekkor, melyben egyrészt Piotr Skarga, az ismert jezsuita vett részt. („Figyelmeztetés az evangélikusokhoz“, „Per“), másrészt a protestánsok részéről névtelen vitairatok szerzői, valószínűleg Swietoslaw *Orzebski* (evangélikus) a Szejm többszörös elnöke, vagy Hieronim *Moskorzewski* (unitárius — „Haragos válasz“ és egyéb vitairatok).

A protestánsok ebben az időben elveszítették néhány kipróbált vezetőjüket: 1592-ben meghalt Stanislaw Górka, s ugyanebben az évben lépett fel a Szejmben utoljára Stanislaw Szafraniec, aki a nemesség vezetője volt sok éven át. 1595-ben halt meg Stanislaw *Gostomski*. Ebben az időben sokasodnak a temetők ellen intézett támadások, újabb zavargások törnek ki Poznanban és Vlnóban.

A másvallásúak felhasználták a király Svédországba utazását arra, hogy keresztül vigyék a Konföderáció végrehajtását (1593). Ekkor Zajomski határozatot fogadtatott el a békétlenség megszüntetésére az államban. A határozat azonban I. Zsigmond 1520-as ediktumára, és nem a varsói Konföderációra hivatkozott. A zavargások felekezeti jellegére a törvényben nem utaltak és a törvény csak a király távolléte idején kötelező érvényű.

A kérdést újból felvetették 1595-ben. Ez lett volna „A varsói Szejm constitutio-ja a zavargásokról... amíg a confoederatio végrehajtása meg-tárgyalásra kerül“. Az indítvány megbukott. Ekkor kísérelték meg utoljára a Szejmben elfogadtatni a varsói Konföderáció jogi hatályosságát. Ez III. Zsigmond uralkodásának nyolcadik évében volt, aki 45 éven át uralkodott.

A XVI. század végén kerül előtérbe a breszti unió problémája (a római katolikus és a keleti egyház között). Az uniót a jezsuiták szorgalmazták. A keleti egyház ekkor a protestánsok természetes szövetségésévé vált. Az 1596. évi Szejmen indítványt nyújtottak be valamennyi telekezet templomainak és temetőinek védelméről, de az indítványt elvetették.

1606-ban a Szejm viharos ülésre ült össze. A királyt, kitérő válaszára, miszerint a rendek egyetértésének hiánya miatt nem hozhatott vegrehajtási utasítást a Konföderáció ügyében, a másvallásúak emlékeztették arra, hogy még a krakkói zavargásokat sem fékezte meg, amelyek szeme előtt történtek. A király makacssága hozzájárult ahhoz, hogy a Stezycében a nemesi ellenállási jog alapján rendi gyűlésre összesereglett nemesség körében az ellenzék megerősödjön. A király azonban dinasztikus ügyekben Svédországban volt. Hogy távolléte miatt megőrizték az országban a békét, mérsekelt törvényjavaslatot fogadtak el a vallási békétlenség ellen, amelyhez a klérus is hozzájárult. A javaslatot másnap kellett volna a rendek képviselőinek elfogadniuk. A király azonban éjjel megküldte annak másolatát véleményezésre gyóntatójának, a jezsuita Skargának. Skarga még az éjjel körüllátogatta az egyházi és világi méltóságokat és a javaslatot másnap elvetették. Ekkor adták a protestánsok Skargának a „precipuus turbator reipublicae“ (a közrend (az állam) legfőbb lázítója (megzavarója)) melléknevet.

A másvallásúak erőiket kongresszusaikon konszolidálták. 1591-ben Chmielnikben tartottak kongresszust, amelyen Stanisław Szafraniec elnökölt. Rámutatott arra, hogy meg kell találni a közbeke fenntartásának útját-módját és bírálta a király magatartását, aki esküje ellenére semmit sem tesz a lelkiismereti szabadság biztosítására.

A másvallásúak legnagyobb méretű összefüvetele a toruni kongresszus volt 1595. szeptemberében. A tanácskozásokat Swietosław Orzeski vezette. Lefestették a szomorú állapotokat és megállapították, hogy „teljesen büntetlenül okoznak sérelmeket minden jog és igazság ellenére, a haza polgárait megillető szabadságok ellenére, valamint a confederatio ellenére, amelyet a királyság összes rendjei közös elhatározással hoztak létre, s amelyet O Királyi Felsege, kegyes urunk is esküvel megerősített“.

A Konföderációra utoljára a Vilnai Kongresszus hivatkozott 1599. májusában. Ez a protestánsok és a keleti egyház képviselőinek közös kongresszusa volt. Az itt elfogadott határozat kimondja: „Mi, görög és evangélikus vallásúak az említett varsói generális konföderáción a köztársaság által megvetett fundamentumon állva, azon római vallásúakat, akik velünk békében és egyetértésben akarnak élni, biztosítjuk változatlan szeretetünkről, szívélyességünkről és testvéri kötelességünk teljesítéséről, azonban biztonságunkat az erőszaktetelekkel szemben meg akarjuk védeni“. Ettől kezdve a Konföderációra többet nem hivatkoztak. *1606 után bekövetkezett a reformáció ügyének teljes elbukása Lengyelországban.*

A Varsói Konföderáció tehát nem óvta meg a reformációt az ellenreformáció nyomásával szemben. Ugyanakkor azonban Lengyelország történetének egyik szép lapja, olyan dokumentum, amelyre a lengyel másvallásúak védelmük érdekében hivatkoztak, s kifejezte a nemzet józan gondolkodású képviselőinek legnemesebb gondolatait e korban.

GAAL GYÖRGY

(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

4. rész

DARKÓ BÉLA MAGYAR TANAR ÉS A MAROSVÁSÁRHELYI ÖTVÖSÖK

Első gimnáziumi többi tanáraink közül kedves emlékű lett és maradt számomra Darkó Béla.³⁰ Kis termete miatt a kicsi Darkó vagy a puci Darkó volt az osztálytársak között kényeztető neve. Jóindulatú ember volt, az utolsó marosvásárhelyi ötvös és aranymíves fia. Én még láttam az öreg Darkót mesterségében dolgozni a háznál, hol együtt lakott Berta leányával, ki édesanyámnak még leánykori jó barátnője volt. Másik fia, Ákos ügyvéd és M[arosvásár]hely sz[abad] kir[ályi] város tiszti ügyésze volt. Ennek Ákos fia az Erd[élyi] Ref[ormátus] Egyházkerületnél volt tisztviselő.

Arra is jól emlékszem, hogy elemista gyermekkoromban még a csütörtöki vásáros napokon és a nagy országos vásárok napján egyes arany- és ezüstmívesek kirakodó sátrukban árulták a vásáros falusi székelyek számára készítményeiket a piaci kút közelében. Készítményeikből jól emlékezem a sok apró kerek vagy ovális fülbevalóra és türkizkék köves vékony ezüst gyűrűre. Ezek piaci árusítása az 1890-es években szűnt meg. Midőn egyik nyáron Kolozsvárról vagy Sövényfalváról, hol akkor-tájban állandóan Gidófalvyéknál, illetve özv. Belle Károlynééknál nyaraltam, s csak G[idófalvy] P[ista] tanítványommal pár napra látogatóba szoktam M[aros]v[ásár]helyre hazamenni, lementem egyik csütörtökön látni a sátras ezüstmíveseket, de már akkor — 1900 körül —, mint érdeklődésemre édesanyám mondotta, nem szoktak kirakódni.

Az olcsó gyári s uniformizált termékek kiszorították vagy megölték az ötvösségnek ezeket a készítményeit, melyek végleg és nyomtalanul eltűntek aztán nemcsak a vásárpiacról, hanem alig egy évtized alatt a maroszéki székely női népviselet kedves szolid emlékeivel együtt a használatból, úgy hogy negyedszázad múltán nyomuk sem maradt.

Azt soha se tudtam meg, hogy ez a kimaradás azért történt-e, hogy a sátoros árusítás nem fizette ki magát, vagy valamelyik balkezes hatósági intézkedés szüntette meg.

Édesapám részéről az a régebbi [Darkó Bélához fűződő] emlékem, hogy mikor az ő kir[ályi] táblai írnoki kinevezése évekig késett, végre többoldalú biztatásra arra szánta reá magát, hogy személyesen fölmegy Fabiny Teofil igazságügyminiszterhez támogatást és kinevezést kérni.³¹ Rendkívüli esemény volt ez nemcsak reá [nézve], hanem a kollégák között is.

Édesapám csinos, magas, vállas, egyenes tartású, jó megjelenésű ember volt. Eddigi kinevezése ügyének kétségtelenül ártott az a tény,

³⁰ Darkó Béla tanárjelölt, magyar—latin szakos, az 1886—87-es tanévben került a kollégiumhoz, 1888—89-ben kontra-szenior is volt.

³¹ Fabiny Teofil (1822—1908) 1886—1889 között volt igazságügyminiszter.